

Smärre meddelanden.

Psalm — visa.

I tidskriften Svenska Landsmålen VII: 6, sid. 3 f., förekommer bland de af Sven Thomasson från Kyrkhults socken i Bleking upptecknade visorna en med titeln »Paradisvisan». I Fataburen 1906, sid. 163 f., lämnas af dr Samuel Landtmanson en variant, benämnd »Visan om Adam och Eva», från Rackeby socken i Kållands hd, Västergötland. Motivet i visan är följande: efter en advokation af Gud Fader skildras människans, mannens och kvinnans, skapelse, paradistillståndet, syndafallet och Guds dom öfver syndarna. Varianternas disposition är något olika; inledningen är i Thomassons uppteckning två strofer, i Landtmansons en; i L:s uppteckning finnes en strof om Evas skapelse, som saknas hos Th. (nr 6). Sista strofen hos L. (nr 15) utgör ett slags afslutning, under det att denna hos Th. syftar på syndafallet och tydligen kommit på orätt ställe; dess plats är mellan strof 9 och 10. Motsvarighet saknas hos L., liksom afslutningsstrof hos Th.

Det faller genast i ögonen, att vi ha alldeles samma motiv, fast med starkare ton på det rent religiösa, i en psalm i 1695 års psalmbok, den bekanta 216: O Herre Gud af himmelrik, Hvad du äst mild och miskundelig etc. Denna psalm förekommer första gången i psalmboken af 1567,¹ hvarefter den i det närmaste oförändrad aftryckts i de följande psalmeditionerna; i Svedbergs psalmbok har den nr 248, och så kom den, något moderniserad, med 1695.² — Men

¹ Fol. XC ff. Jfr Beckman, Försök till svensk psalmhistoria, sid. 983 och 991.

² Om Svedbergs förhållande till psalmen se H. Lundström, Skisser och kritiker, sid. 216 f.

ej blott hufvudmotivet är detsamma i psalmen och visan, äfven enskilda uttryck stämma allt för nära öfverens, för att man skulle kunna tillskrifva det en tillfällighet. Jag vill gifva några exempel därpå.

Ps. 7, 1: Ormen han klef sig upp i gren;

Th. 8, 2: Ormen han klef sig allt upp i en gren;

L. 8, 2: Den listige ormen han klef sig upp i gren;

Ps. 17, 1: Han svarade så med gråtande röst;

Th. 11, 1: Adam han svarade med gråtande röst;

L. 11, 1: Och Adam — — —.

Ps. 18, 1; 20, 1; 21, 1: Gud bannade ormen (Evam, Adam) i första
bann (andra stund, tredje sinn);

Th. 12, 1; 13, 1; 14, 1: Gud bannade ormen (Adam, Eva¹) uti det
första (andra, tredje) bann;

L. 12, 1; 13, 1; 14, 1: Och Gud bannade ormen (Eva, Adam) uti det
första (andra, tredje) bann.

Jfr ock Ps. 18, 3, 4: På ditt bröst skall du kräka:

I jordenes tvång skall vara din gång . .

Th. 12, 2: På din buk skall du krypa och lida mycken tvang.

Olikheterna kunna sammanfattas i följande punkter:

1. *olika längd*; psalmen har 26 strofer, visan i båda varianterna — trots olikheterna — 15;

2. *olika meter*; psalmens strofer ha 5 rader², visans blott tre, hvilka i regeln äro längre (jfr de ofvan anförda exemplen); visan har dessutom mest trestafviga takter, psalmen tvåstafviga;

3. har psalmens strängt *religiösa* karaktär ändrats och blifvit mer *balladartad*; den religiösa tillämpningen i psalmen, strof 23 ff., saknas — utom sista strofen i L:s uppteckning; starkast framträder dock skillnaden i fråga om kvinnans skapelse och paradiset; psalmens naiva, rent religiösa skildring har utbytt mot en erotisk, från folkvisorna lånad framställning. Jag anför ställena till belysning.

Ps. 4. Strax därefter blef uppenbar

barmhärtighet, som af dig går,

då du sade vid dig allena:

¹ Observera omkastningen.

² Med inre rim i fjärde raden.

Att blifva allen är mannen till men,
den sorg vele vi förmena.

5. Af samma Adam en kvinna upprann,
den gjorde Gud med sine hand,
det kan ock väl betygas:
De stodo nakna och kunde ej sakna,
ej tarfde de eller blygas.
6. De prisade Gud af all sin makt,
allt för den del, Gud hade dem skapt,
och lefde med mycken gamman;
ty deras borg var utan sorg,
och tu ene lefde samman.

Visvarianterna fortsätta efter att ha skildrat Adams skapelse:

- Th. 5. Men Herre, huru länge skall jag ensamnen gå?
Jag hafver ingen människa att lita uppå,
mig tyckes tiden långsam att vara.
6. Gud lade på Adam en sömn, som var djup,
sen tog han ett refben ur Adams sida ut,
däraf skapade han en kvinna.
7. Adam klappar Eva på rödhvitan kind:
kom, låter oss gånga åt paradiset in
de bladen och de blommor att beskåda.
8. När som de kommo i paradiset in o. s. v.
- L. 4. Ack Herre, huru länge skall jag ensammel gå?
Slätt ingen uti världen jag har att lita på,
mig tyckes det är tungt till att lefva.
5. Och Gud gaf Adam en sömn så söt,
sen tog han ett ben utaf hans sidoref
och byggde däraf en kvinna.
6. När Adam uppvaknade ur sömnen, där han låg,
en däjelig kvinna för honom mände stå,
som allas vår moder mände vara.
7. Sen klappa' han Eva på rosenröda kind:
Kom, låter oss gånga åt lustegården in
de roser och de liljer att beskåda.

8. Och när som de kommo i lustegården in o. s. v.

I psalmen och visan följer här skildringen af fallet.

Men visans nära sammanhang med psalmen är ej blott en konstruktion. Jag har själf med en viss öfverraskning hört en åttioårig sångare¹ föredraga fragment af en ny variant — med gamla psalmboken som text. Enligt min sagesman hade man i hans ungdom ännu brukat sjunga denna sång »hemma vid härden», när kvinnorna sutto vid spinnrocken, eller när ungdomen »var ihop» och roade sig på kväl-larna. Men man visste, att visan var hämtad ur psalmboken,² att det var nr 216, som man »flyttade öfver till sång» — hvarmed väl menades olikheten i meter och melodi. Min sagesman erinrade sig ej visan i sin helhet, och den uppteckning, han lämnade, stöder sig alltför nära på psalmen för att vara fullt tillförlitlig. De flesta strofer äro alldeles lika med psalmens; dock felas strof 1 och 3 (se nedan) jämte 4, 1-3. Dock finns det tillräckligt många reminiscenser för att visa det säkra sammanhanget med visan.

1. Trots kopieringen af psalmboken finns det flera versrader af större längd än psalmens, stundom i närmaste öfverensstämmelse med Th. och L. eller endera. Sådana fall äro:

Ps. 2, 1, 2: Först då skapte du Adam, i paradiset då sattes han;

här 1, 1: Först skapte Gud Adam i paradiset³

Jfr Th. 4, 1: Sen skapade Gud Adam i paradiset in.

Ps. 18, 1, 2, 3: Gud bannade ormen i första bann: Dig skall hata både kvinna och man; på ditt bröst skall du kräka.

här: Gud bannade ormen uti det första bann:

Ja, du skall varda hatad af kvinna och af man,

på ditt bröst skall du kräla uppå jorden.

Jfr L. 12, 1, 2: Och Gud — — —: Du skall blifva hatad af kvinna och af man, på din buk skall du nära dig på jorden.

Th. 12, 3: på ditt bröst skall du krypa på jorden.

¹ Johannes Johansson, född 1827 i Norra Åsarps socken, Redvägs härad, nu bosatt i Vadsbo.

² Den nya psalmboken säges dessutom ej ha kommit i bruk i Åsarp före 1830, då kyrkan nybyggdes — man bytte således kyrka och psalmbok på en gång.

³ — — — i paradiset in vid muntligt föredrag.

Ps. 20, 1, 2, 3: Gud bannade Evam i andra stund: Och du skalt föda margelund, med sorg och mycken sveda.

här: Gud bannade Eva uti det andra bann:

Din barn skall du föda och lida nöd och harm.

Jfr Th. 14, 1, 2: Gud bannade — — —: Din barn skall du föda med mycken sveda fram;

L. 13, 1, 2: Och Gud bannade — — —.

Jämför vidare:

Ps. 2, 4: Och gaf honom *våld* öfver marken all; här: Och gaf honom *vælde* öfver marken all;

Ps. 7, 1: Ormen han *klef sig* upp i *gren*; här: *Men* ormen han *klättrade* upp i *en gren*.

Ps. 13, 2: Och *skylte* sig för *sin* bara knä; här: Och *skylade* sig för *sina* bara knä;

Ps. 21, 1: (se ofvan); här: Gud bannade Adam uti det tredje sinn.

2. Lika uttryck (utom de redan nämnda) med visvarianterna märkes särskildt i Ps. 17, 2: Den samma kvinna, du gaf mig först; här: Den kvinnan du gaf mig att blifva min tröst.

Jfr Th. 11, 2: Den kvinnan, du gaf mig till hugnad och till tröst;

L. 11, 2: Den kvinnan, du gaf mig, som skulle bli min tröst.

3. Möjligen kan förtjäna framhållas, att psalmens strof 3: Sedan öfver all kreatur etc., som saknar motsvarighet hos Th. och L., ej finns med i upppteckningen.

Utan tvifvel ha vi här en — tyvärr fragmentarisk — variant till den omtalade visan och psalmen 216 i 1695 års psalmbok. Den står psalmen betydligt närmare än såväl Th:s som L:s varianter. Den saknar åtminstone hela den balladartade utsmyckningen, hvilket ju var helt naturligt, då den sjöngs med psalmboken som text. Vi ha sålunda här en mellanform mellan psalmen och den utbildade visan, med uttryck erinrande om båda varianterna, men kanske mest lik Rackeby-uppteckningen — båda stamma ju ock från Västergötland.

Har visan nu uppkommit ur psalmen, sådan den förelåg i psalmboken, den af 1695 och eventuellt äldre, eller ligger deras gemensamma

ursprung längre tillbaka? Utan tvifvel har psalmboken prioritet. Det är väl ej gärna tänkbart, att det sjungande folket skulle kunnat — såsom måst ske i Redväg — själfst göra kombinationen af visan och psalmen. Det är väl tvärtom så, att denna mycket folkliga psalm blifvit ofta sjungen, omtyckt, så småningom förenklad och förkortad, hvarjämte vissa allmänt bekanta balladmotiv skjutits in. Och som sagdt, en mellanform utan dessa motiv torde vi ha i den här meddelade fragmentariska varianten.

Allt som allt: vi torde här ha ett nytt bevis till de många andra på det stora inflytande, den gamla psalmboken haft på jämförelsevis sena tiders folkdiktning. — Och på samma gång har ju gamle Jesper Svedberg fått en viss upprättelse för de angrepp,¹ som riktades just mot denna psalm i hans psalmbok.

Gunnar Rudberg.

Om tolfhålakringlor och andra julbröd.

Vid läsande af den i Fataburen 1907 sid. 256 framställda frågan angående tolfhålakringlor påminde jag mig hafva hört omtalas och möjligen äfven sett dylika vid julhögtiderna här i södra delen af Väre för omkring trettio år sedan. Jag företog därför genast efterforskningar och förfrågningar om denna sak, och som resultat däraf kan jag afgifva följande redogörelse för åtskilliga brödsorter.

Tolfhålakringlan, fig. 1, användes här i Västra Torsås sn och kringliggande trakt som ovillkorlig beståndsdel af hvarje julahög, så länge som sådana begagnades, d. v. s. i alla hem för 30 à 40 år sedan, hvarefter de alltmera kommit ur bruk.

Redan innan det blef dager på morgonen julafton, lades duk på julabordet och öfver detsamma upphängdes takduken, hvilken antingen bestod af en hvit linneduk, som för dess upphängande var försedd med öglor kring hela duken, några tum innanför kanterna,

¹ Se H. Lundström, anf. st.